14. De overwinning van Duitsland

Direct na de val van de Muur snelde de Russische cellist Rostropovitsj naar Berlijn. Hij zette zich op een krukje voor het beton en speelde Bach. Hij voelde zich, zei hij, net als in 1945: 'Toen vierden wij de zege over de Duitsers, nu viert Duitsland de zege over de deling.' Nog geen driekwart jaar later later is het staatsverdrag tussen de beide Duitslanden in werking en ligt de D-Mark-Day alweer achter ons. De harde Marken zijn de DDR ingereden, de Oostduitsers hebben wat ze hebben wilden. En bondskanselier Helmut Kohl heeft praktisch bereikt wat hij bereiken wilde: de Duitse eenheid. Op de verrassende Duits-Russische top medio juli, precies vijfenveertig jaar na het begin van de conferentie van Potsdam, heeft sovjetleider Michail Gorbatsjov er in de Kaukasus zijn definitieve zege aan gegeven. Deze 'Coup van Kohl' werd overal met bewondering gadegeslagen, maar in Duitsland heerst er in het algemeen in plaats van nationale begeestering eerder een gevoel van nationale bedruktheid. Wat met moed, met humor en zelfs vrolijkheid begon, is omgeslagen in kommer en vreugdeloosheid.

Sommige Oostduitsers kon je tijdens de herfstbetogingen in 1989 met het verchroomde motorkapembleem van VW of Mercedes om de hals zien lopen. Het 'Ban-de-bom'-teken was een 'Ban-de-Blechmark'-teken geworden. Maar al maanden, sinds Kerstmis eigenlijk al, staren ze als verlamde konijntjes naar de koplampen van de Mercedes-economie. Bij het besef dat ze voorlopig tweederangs Duitsers zullen blijven, qua centen én qua aanzien, en met het uitzicht op werkloosheid en onzekerheid over huis en erf, hebben sommigen alweer last van sentimentele momenten: dat gegarandeerde inkomen elke maand, die Trabi voor de deur, dat volkstuintje aan de stadsrand, dat gefineerde wandmeubel in de flat

met cv, waarom had men eigenlijk nog meer gewild?

Ook in de Bondsrepubliek is de stemming veranderd. Een paar dagen lang hing er over West-Berlijn en over de rest van het land 'als een geheimzinnig pak watten' een oercommunistische vreugdestemming vol vredige verwardheid. De tranen rolden, en niemand die zich schaamde. Die tranen zijn verdwenen. De offerbereidheid van de Bondsburgers om, zoals De Maizière opriep, 'de deling op te heffen door daadwerkelijk te delen' met de Oostduitse broeders, bleek even vluchtig als de Rotkäppchensekt en de klanken van de Negende van Beethoven. Had men Oost-Duitsland eigenlijk ooit ergens voor nodig gehad? Niet voor de eigen welvaart of het internationale aanzien in elk geval, en ook niet om wereldkampioen voetbal te worden, ja, als vuilnisbelt, dat wel natuurlijk.

De linkse intellectuelen hebben een verbluffende salto mortale gemaakt: zij zijn van critici plotseling verdedigers van de huidige Bondsrepubliek geworden. Zij maken zich zorgen dat het nieuwe Duitsland helemaal niet een vergrote Bondsrepubliek zal worden, maar een ander, nog onbekend en misschien wel slechter Duitsland. De opstand in de DDR heeft, als een dief in de nacht, ook hun eigen identiteit – 'Westduitser' of 'Bondsrepublikein' – meegenomen. Zij beseffen dat de BRD als stadhouder van heel Duitsland alle zeilen zal moeten bijzetten om die zestien miljoen Neubürger met hun verwoeste staatsgevoel en gebrek aan wat voor democratische traditie ook tot hetzelfde politieke niveau te brengen. Beide Duitslanden beleven nu, tijdens de geboorteweeën van 'Duitsland', in nationaal-politiek en psychologisch opzicht een tweede 'Stunde Null'.

Voor de Oostduitsers betekent de zelfgewilde opheffing van hun staat een cesuur die te vergelijken is met die van 1945, met misschien dezelfde traumatische gevolgen. De verwerking van het verleden is voor hen even moeilijk als de beoordeling van hun houding door buitenstaanders. Wat hadden wijzelf gedaan in hun situatie? En in hoeverre hebben wijzelf niet ertoe bijgedragen dat de DDR-dictatuur zo lang stand kon houden? Onze vrede ging immers voor hun zelfbeschikking en mensenrechten, en was het niet de schuld van de Duitsers zelf dat het zo was gelopen?

De houding die de leden van het Honecker-regime zelf nu innemen tegenover het eigen verleden varieert sterk. Sommigen putten zich uit in stalinistische zelfbeschuldigingen, anderen zoals Honecker zelf en Mielke houden hardnekkig vast aan de juistheid van de gevoerde politiek, inclusief de schijnheiligheid van hun bestaan in westerse luxe. 'We wisten wel dat de binnensteden vervielen, maar er was te weinig geld, en 's avonds keken wij naar de Westduitse televisie, naar haar glans,' bekende oud-partijideoloog Kurt Hager in zijn nieuwe woningwetwoning, driehoog An der Kolonnade, waar hij uitkijkt over de resten van de Hitlerbunker. Hij voelt zich terug bij af, zijn uitzicht is zijn verdediging. 'Misschien begint de barbarij nog een keer.' Op de vraag waarom de DDR-bevolking niet van het socialistische idee overtuigd kon worden, antwoordde hij slechts: 'We waren klein, arm en niet moedig genoeg.'

Het is opvallend hoeveel leiders toegeven dat ze laf waren. Psychiater Wilhelm Poppe zei na de onthullingen over de folterprakijken in zijn zenuwkliniek: 'Als ik geen lafaard was, zou ik me nu ophangen.' Hetzelfde zei de voorzitter van de oppermachtige Schrijversbond, Hermann Kant, na zijn gedwongen aftreden: 'Als ik een pistool had, en geen lafaard was, zou ik me nu doodschieten.' Men moet bewondering hebben voor de manier waarop Hans Modrow, de 'Oostduitse Gorbatsjov', de overgangsfase naar de democratie heeft geleid. De houding van de SED in het algemeen kan evenwel ook niet anders dan laf genoemd worden. Waar president Charles de Gaulle na een verloren referendum zijn bureau leegruimde en vertrok, trachtte de SED zich op alle mogelijke manieren aan de macht vast te klampen. Men smeet de oude leiders eruit, men beschuldigde hen van het ridicule 'hoogverraad', men opende de Muur, men herdoopte zich in PDS en deed daarna alsof men nooit iets met de SED te maken had gehad. Bij de begrafenis van oud-parlementsvoorzitter Horst Sindermann in april was geen enkele PDS-vertegenwoordiger aanwezig. Sindermann? Nooit van gehoord.

In kringen van de Oostduitse kunstenaars is het debat over de eigen aanpassing aan het systeem het venijnigst. Want áls er een door de SED gepropageerde DDR-identiteit was, dan

kwam die tot uitdrukking in de kunst. Voor de rest was er niets. De media richtten zich altijd op de berichten uit het Westen en verkondigden dan het tegendeel. Alles wat de DDR verkondigde verwees in lege negativiteit naar deze tweede, verzwegen achtergrond, de Bondsrepubliek, de eigenlijke zin van de DDR. De DDR was dus een gekunstelde fictie waarin de vrijheid en mensenrechten als puur materiële waarden waren bestempeld: de garantie op een woning, werk en voeding. Alleen de intellectuelen en kunstenaars konden een identiteit bevorderen die niet op louter materialisme en consumptie was gebaseerd.

Diverse DDR-schrijvers – Hein, Heym, Wolf – hebben met hun werken ongetwijfeld de bodem gelegd voor de burgerbewegingen. Maar ook hun literatuur bleef uitgaan van de 'principiële superioriteit' van de DDR boven de BRD en bleef in veel opzichten gekenmerkt door het 19de eeuwse idealisme, met zijn zucht naar volmaakte rust, eenheid en rechtschapenheid en met zijn ontkenning van de werkelijkheid. Sommigen, zoals Christa Wolf, verdedigen hun blijvende sympathie voor de DDR met het standpunt dat ze, gesteld voor de keus nazisme-of-stalinisme, weer voor het laatste zouden kiezen, dat bestrijding van het stalinisme bestrijding van het antifascisme had betekend en dus onmogelijk was. Anderen geven ronduit toe dat ze de dictatuur nodig hadden, omdat, zoals schrijver/regisseur Heiner Müller zei, theater maken in een dictatuur interessanter is: 'Hamlet heeft in de DDR politieke betekenis. In het Westen is het alleen maar kunst. Wat heeft dat nu voor zin?' Terwijl schrijver Günter de Bruyn nu zegt: 'Ik had de laatste jaren vaak het gevoel dat wij ons te veel lieten welgevallen', oordeelt Christoph Hein voorzichtiger: 'De vrijheid sterft millimetergewijs, en ten minste voor een millimeter draagt ieder van ons de verantwoordelijkheid.'

Het Oostduitse volk doet niet mee aan dit debat over de vraag op welk moment in het verleden men 'NEEN!' had moeten roepen. Het heeft besloten om, net als het Westduitse volk na 1945, zich 'gezond te zwijgen', of roept simpelweg: 'Wir Arbeiter werden immer beschissen.' En de mensen die iets te verbergen hebben zijn al maanden driftig bezig hun sporen uit te wissen. Wetenschappers stelen hun proefschrift uit de bibliotheek, ambtenaren hebben van Modrow hun 'Persona-

lakte' mee naar huis mogen nemen en kunnen nu zeggen dat ze eigenlijk altijd al in het verzet hebben gezeten. Dat de gemiddelde Oostduitser zich gezond zwijgt is niet onbegrijpelijk. Moet hij vrijwillig het marktplein op om verantwoording af te leggen als zelfs maar symbolische processen tegen de leiders zelf uitblijven, en het schrijvende 'Reisekader' altijd zijn droge witte wijn in het Kaufhaus des Westens kon halen?

Zelfonderzoek is ook geen geringe opgave. De DDR-bevolking krijgt niet alleen veertig jaar socialisme te verwerken, maar ook nog eens de jaren die daaraan voorafgingen. Ook het beeld van de nazi-tijd werd na oktober 1949 immers in een mystiek donker verborgen, waarin de communistische antifascisten als fosforescerende cartoonhelden rondspookten. De nazi-dictatuur werd in de DDR gereduceerd tot een twaalfjarige periode van vreemde heerschappij die met de geschiedenis van de eigen maatschappij slechts indirect iets van doen had. Het moet dus geen prettig gevoel zijn om op een dag wakker te worden en te beseffen dat men plotseling met bijna zestig jaar Duitse geschiedenis in het reine moet zien te komen. Ja, zich moet afvragen waarom hij of zij, als in het Faust-verhaal, zijn ziel ter beschikking stelde van de staat, in ruil voor macht, eer, privileges of gewoon maar rust, en waarom hij er lange tijd zo van genoten heeft. Het besef van dit pact met de duivel heeft de wens dit land van de verbogen zielen te ontvluchten naar het andere, 'rechte' Duitsland – de wens die werd losgezongen door de Loreleizang van de D-Mark – en daarna de wens te vluchten in de Eenheid, alleen maar versterkt.

Het drama van de DDR is dus een Duits drama. Daarom is de vraag gewettigd hoe Duits de DDR, hoe vooroorlogs Duits de DDR-bevolking eigenlijk was en misschien nog is. De Oostduitse psychiater Hans-Joachim Maaz diagnostiseert zijn landgenoten als volgt: 'Bij de vreedzame revolutie hebben de mensen onder de bescherming van de massa slechts kortstondig de gang met de gestrekte rug geleerd, en zijn daarna als neurotici naar huis gegaan.' Hij is niet de enige die zo oordeelt. Op een psychologencongres in Berlijn was de diagnose van de DDR-mens eensluidend: gespleten persoonlijkheid, geblokkeerde emotionaliteit, en karakterverlies dat

werd gecompenseerd door het streven naar macht, carrière, aanpassing, oppositie of vlucht. Sinds die Wende, constateerde men, heerst er een existentiële angst, een angst voor de vrijheid en zelfstandigheid. De conclusie was somber. Zal de stalinistische terreur nu niet vervangen worden door wat RAF-lid Ulrike Meinhof ooit noemde 'Konsumterrorismus', waarin men helemaal niets meer met wat voor staat ook te maken wil hebben? Dat zou het verenigde Duitsland aanzienlijk kunnen belasten.

'Er is niets pijnlijkers dan een DDR-burger,' schreef Hans-Magnus Enzensberger eens. Waar kwam die pijnlijke aanblik uit voort? Op het psychologencongres vergeleek een spreker de DDR-dwingelandij met de orale fase van de beginnende ik-ontwikkeling die men wel bij peuters in een crèche kan waarnemen: 'Wij werden rijkelijk gevoed, men nam ons bij de hand, wij vielen zelden, en wij babbelden na wat ons werd voorgezegd. Wij hadden zekerheid en oriëntering, wij waren beschermd. Maar er heersten dwangmatige mechanismen als orde en discipline. Iedere autonomie was verdacht. Wij konden zeer weinig zelfvertrouwen ontwikkelen.' Deze Kindergarten voor volwassenen, dat was voor buitenstaanders het pijnlijkste om te zien.

Het was echter precies wat de Duitse communistenleiders na 1945 in gedachten hadden, al koesterden zij in de eerste jaren nog de illusie dat uit deze Kindergarten daadwerkelijk de Nieuwe Socialistische Mens zou groeien die op een dag, zoals Honecker nog in 1981 verkondigde, op de deur van dat andere, kapitalistische Duitsland zou kloppen en de natie onder het socialisme zou herenigen. De meeste SED-leiders bleken na de stichting van de DDR in 1949 in feite al tevreden met het overeind houden van de 'eerste socialistische staat op Duitse bodem' zelf, en daarmee natuurlijk van hun eigen machtspositie.

Toegegeven, de eigen speelruimte van het DDR-regime is altijd uiterst beperkt geweest. Die fluctueerde met de temperatuur van de Koude Oorlog. Maar het was het regime zelf dat het stalinisme handhaafde, en de Abgrenzung naar de Bondrepubliek intensiveerde zodra bondskanselier Willy Brandt na 1969 met zijn Ostpolitik toenadering zocht tot Moskou. Want hetregime besefte donders goed wie de winnaar zou

zijn in een Duits-Duits normaliseringsproces. Vanaf die tijd mocht het Oostduitse volkslied – 'Lass uns dir zum Guten dienen, Deutschland, einig Vaterland' – alleen nog geneuried worden en werden RAF-leden gesteund en getraind om met hun terreur proberen te bereiken wat het DDR-socialisme niet vermocht: het 'burgerlijke' deel van de Duitse natie ten val te brengen.

De verdubbeling van het aantal Stasi-agenten na 1985 tot rond de honderdduizend om de eigen bevolking 'oppervlaktedekkend' te kunnen bewaken, was een wanhopige actie om verspreiding van het Gorbatsjov-virus tegen te gaan. Vanaf dat moment werden de zeventig interneringskampen voor de systeemtegenstanders meermalen per jaar getest. Bij een zo'n oefening in het Thüringse woud met honderdtien Volkspolizisten was het kamp binnen acht uur operationeel, was er een appelplaats voor twaalfhonderd personen en lagen de 'persoonlijke behoeften' naast de britsen gereed: twee paar sokken, twee handdoeken, twee zakdoeken, twee stel ondergoed, één set naaigereedschap, één tandenborstel, één schoenborstel, en voor de vrouwen nog wat 'hygiënische gebruiksartikelen'. Niemand twijfelt er nog aan dat het SED-bewind na de vernedering van de exodus – die tijdens het bezoek van Gorbatsjov aan het veertigste verjaardagsfeest op 7 oktober 1989 in doodsnood veranderde – voorbereidingen trof om van Leipzig een Plein van de Hemelse Vrede te maken. Het was een poging, zo lijkt het, van kroonprins Egon Krenz en Stasi-chef Erich Mielke om met dit geplande bloedbad Honecker ten val te brengen, de rust in één klap te herstellen en de macht van de partij te behouden. Het was waarschijnlijk Honecker zelf die argwaan rook en de zaak vervolgens afblies.

Waar kwamen deze Gründlichkeit en Rücksichtlosigkeit waarmee de DDR-heersers zichzelf in het zadel en het volk eronder hielden, precies uit voort? Uit hun communististische idealen, of uit hun Duitse traditie en hun kennis van de eigen volksaard, om dit woord maar eens te noemen? Kurt Hager verdedigde zich in mei 1990 zo: 'Zonder verordeningen, registers, verkeersregels blijven de Duitsers hulpeloos.'

Mielke, sinds 1957 Stasi-chef, was zonder twijfel 'eine deutsche Seele'. In zijn Berlijnse huis toonde zijn zoon begin 1990

een foto op het dressoir: vader op zwijnejacht. Daarnaast lag een blaadje uit een scheurkalender. Datum: 22 maart 1969. Op de keerzijde stond een spreuk, waar hij zozeer van hield dat hij hem goed twintig jaar bewaarde. De tekst, die aan Goethe wordt toegeschreven, luidt:

'Wenn wir die Menschen nur nehmen
wie sie sind,
so machen wir sie slechter;
wenn wir sie behandeln,
als wären sie, was sie sein sollten,
so bringen wir sie dahin,
wohin sie zu bringen sind.'

Dit leidmotief is Mielke trouw gebleven tot aan zijn laatste optreden in de Volkskammer in november 1990. Toen stamelde hij in reactie op de opwinding over het Stasi-geknuppel op 7 en 8 oktober even verbaasd als verontwaardigd: 'Ich liebe euch doch alle!' Daarmee gaf hij op de valreep nog het bewijs dat de DDR inderdaad een orwelliaanse staat in optima forma was. Heette in 1984 de geheime dienst niet ook Ministerie van Liefde? Maar de liefde van Mielke was liefde op zijn Duits. Op zijn kantoor ordende hij liefdevol zijn zorgvuldig geslepen potloden op zijn schrijftafel. Thuis draaide hij met Kerstmis platen van Heino, die officieel als sentimentele, revanchistische, nationalistische 'Deutschsanger' werd versmaad.

Velen in de DDR, en daarbuiten, hebben communisten als Mielke, Sindermann, Hager en Honecker altijd getolereerd en zelfs bewonderd wegens hun verzet tegen de nazi's en hun jarenlange straf daarvoor in het concentratiekamp. Honecker was daarbij trouwens door zijn Deutschtümlichkeit ook niet onpopulair, integendeel. Als Honecker na zijn bezoek aan Bonn in 1987, toen het even lente leek te worden, met pensioen was gegaan, had men hem een lauwerkrans gevlochten. Dat mensen als Mielke hun bevoogdende, maar in feite mensverachtende levensopvatting – Mielke op 7 oktober 1989: 'Haut sie doch zusammen, die Schweine' – ontwikkelden enkel en alleen uit de ervaring dat het Duitse volk zich zo gemakkelijk liet meeslepen door Hitler, is echter niet waarschijnlijk. Hun communisme was gebaseerd op een ouder Duits-materialistisch mensbeeld waarin net zo weinig plaats

was voor individualiteit als in het nazisme.

De term 'roodgelakte fascisten' waarmee SPD-leider Kurt Schumacher na 1949 de communisten in de Ostzone betitelde, is overdreven. Maar de structuur en de uiterlijkheden leken wel op elkaar – de commando-economie, de eenheidsideologie, de blauwhemden – en het gedrag van de bonzen en bonsjes al evenzeer. In sommige van de permanent operationele Stasi-bunkers heerste een soort SS-systeem waarin men tijdens het salueren 'Herr Führer' of 'Herr Oberststurmbannführer, ich melde Ihnen' riep. En Mielke werd uiteindelijk overmand door een soort Führerbunkermentaliteit. 'Als jullie zin hebben de rest van jullie leven door te brengen als sociaal-democraten. Mij best. Maar ik niet,' riep hij begin november 1989 tegen de 'hervormers' in het Politbüro. Het handhaven van de DDR als een antifascistisch, beter Duitsland betekende voor hem dus niet zozeer het handhaven van de triomf op de nazi's maar op de sociaal-democratie.

Het is waar dat de denazificatie in de DDR na de oorlog efficiënter verliep dan in de Bondsrepubliek. Het gaf het nieuwe staatsvolk de indruk dat het in 1945 toch had gezegevierd. De SED liet het autoriteitsgeloof evenwel bewust intact, en gebruikte het voor haar eigen doeleinden. Antifascisme werd een magisch woord, een staatsreligie, het doel dat alle middelen heiligde. Toetreden tot en gehoorzamen aan de SED gold als beste bewijs van antifascistische gezindheid. Wat zei de Stasi-chef van Leipzig, Manfred Hummitzsch, ter verdediging van zijn bereidheid de demonstranten in een plas bloed te veranderen? 'Ik heb eerlijk, keurig en toegewijd mijn werk gedaan en de bevelen, aanwijzingen en orders van mijn partij en mijn superieuren altijd opgevolgd.' Dit herinnert aan de beruchte 'Befehlsnotstand' en daarom lijkt de stemming nu op die na de ineenstorting van het nazi-regime.

Omdat de Oostduitsers zich niet wagen aan een 'innerlijke bevrijding', mag men zich afvragen of er eind 1989 eigenlijk wel een revolutie heeft plaatsgehad in de DDR. Hebben we niet slechts de ineenstorting van een verrot systeem gezien? Heeft de emigrantengolf niet, net als in de jaren vóór 1848, zowel de ineenstorting van het Ancien régime versneld als gefunctioneerd als 'Revolutionsersatz'? De democratische oppositie bestond uit linkse antikapitalisten uit vooral de vre-

desbeweging. Het waren onwillige revolutionairen wier behoefte aan continuteit zeer groot was. Ze wilden alleen een betere grondwet, én dat de socialistische staat zich daar ook aan hield.

Voor het volk werd de revolutie al na enkele weken van geestelijke bevrijding tot een rekenoefening in D-Mark, en waren de jonge Vordenker alweer als risicogroep ingeschaald. Op zijn best kan men de Wende dan ook een burgerlijke, zelfs kleinburgerlijke revolutie noemen van mensen die niet langer arbeiders en boeren wilden heten. Men wilde de burger zijn waarvan Ferdinand Freiligrath in 1848 zijn 'Goede burger' liet zingen:

'Du sollst verdammte Freiheit mir
Die Ruhe fürder nicht gefährden!
Lisette, noch ein Gläschen Bier!
Ich will ein guter Bürger werden.'

Geen wonder dat men nu in linkse kring teleurgesteld uitroept 'dat de Duitsers nog nooit een revolutie tot een goed einde hebben gebracht, maar aan elke contrarevolutie hebben meegedaan'. SPD-ideoloog Erhard Eppler vond het 'pijnlijk te zien hoe [...] de Duitsers zich weer eens als meesters in het platwalsen van revoluties hebben bewezen.' Hij leek daarmee niet alleen op het Oostduitse volk te doelen, maar ook op de CDU/CSU-regeerders in Bonn. De vraag die Eppler niet beantwoordde was of die regeerders in Bonn veel keus hadden. Na het breken van de sluizen bleef hun niet veel anders over dan het kanaliseren, niet meer het terugdringen van het water. Dat water komt pas tot stilstand als het aan beide zijden van de sluis even hoog staat. En daarom was het idee van een bondsstaat niet haalbaar, al heeft kanselier Kohl een dergelijke oplossing waarschijnlijk ook nooit serieus voor ogen gehad. Hij, de historicus, is altijd uitgegaan van de wenselijkheid en de onafwendbaarheid van de eenwording van de Duitse natie. Bezoekers aan het Bundeskanzleramt die daaraan bleven twijfelen, nam hij na 9 november mee naar het raam en toonde hun de Rijn. 'De Rijn stroomt,' verklaarde hij dan, 'hij stroomt naar de zee. En niets kan hem tegenhouden.' Dat was ook precies de geschiedopvatting van zijn grote voorbeeld, Otto von Bismarck.

Helmut Kohl wil net als de 'witte revolutionair' Bismarck

de geschiedenisboekjes in als de tweede kanselier die het Duitse volk verenigt. Daarom heeft hij haast, en zijn minister van Buitenlandse Zaken Hans-Dietrich Genscher evenzeer. De Oostduitse economie en de Oostduitse bevolking eisen de eenwording. De twee 'voormalige' supermachten zijn bereid de eenwording toe te staan, de Verenigde Staten uit overtuiging, de Sovjetunie uit noodzaak. 'De Russen gaat het alleen om de duiten,' schamperde Kohl over de eis van Moskou om alle nadelen van de eenwording in harde D-Marken gecompenseerd te zien. Van deze 'gunst van de geschiedenis' wil Bonn gebruik maken, of, zoals Genscher het zei: 'De geschiedenis doet niet twee maal hetzelfde aanbod.'

Dat de ineenstorting van de DDR en de 'gunst van de geschiedenis' in de kringen van de CDU/CSU en elders in de Bondsrepubliek tot arrogantie en triomfalisme hebben geleid, is duidelijk. De Westduitsers kunnen alleen nog in de DDR een nieuw kolonisatiegebied vinden en ze zullen er alles veroveren wat niet nagelvast zit. De filosoof Peter Sloterdijk, oordeelde nog harder: 'Het is een waar psychodrama dat zich nu voor onze ogen ontrolt. Het speelt zich allemaal af op het niveau van de allerlaagste reflexen. De Bondsrepubliek is net een sadistische moeder die haar poepekindje op het potje zet om het zijn grenzen te laten voelen.'

Ook dit is allemaal niet onwaar. Kohls adjudant Volker Rühe vertelde de Oostduitse partijgenoot Lothar de Maizière, na diens verkiezing tot premier van de DDR, kauwgumkauwend waar het via dat staatsverdrag 'in de toekomst langs zou gaan'. Toen het op 10 maart in paleis Schaumburg in Bonn werd ondertekend aan de schrijftafel van de eerste kanselier van de Bondsrepubliek, Konrad Adenauer, wapperde op het dak alleen de Westduitse vlag, en zei Kohl na de ceremonie 'So, das war's.'

Belangrijker dan het gedrag van de Duitsers onderling, dat nog op een hoop frustratie en geknok kan uitdraaien, is de vraag of de Gesamtdeutschen zich na de eenwording in het Europese huis niet even arrogant zullen gedragen als de 'Wessies' tegenover de 'Ossies' nu. Er zijn genoeg pessimistische antwoorden te horen, de meeste wederom ter linker zijde. Schrijver Günter Grass: 'We zullen weer één en sterk zijn en – zelfs bij de poging zacht te spreken – luid te

horen zijn. Ten slotte – omdat genoeg nooit genoeg is – zal het ons lukken, met onze harde D-Mark – en na erkenning van de Poolse westgrens – een flink stuk van Silezië en een stukje Pommeren economisch onderdanig te maken en – volgens het voorbeeld van het Duitse prentenboek – zullen we weer een keer gevreesd worden en geïsoleerd raken.' Ook Frankfurter Schule-voorman Jürgen Habermas spreekt van een 'D-Mark Nationalisme' dat zal leiden tot een 'D-Markimperium'. Hij is, net als Adenauer voor hem en vele nog levende Duitse mede-intellectuelen, vooral bang voor het eigen volk. Wat wordt er in onrustiger tijden uit de nuchtere niet-nationalistische Bondsrepublikeinse geld- en goederenmentaliteit?

Wat Nobelprijswinnaar Elie Wiesel zegt, is ongetwijfeld ook een beetje waar: dat het streven van Kohl gericht is op 'de normalisering van Duitsland, niet alleen politiek, maar ook filosofisch en historisch.' De vraag is of dit in politiek opzicht zo erg is. Alleen met een verenigd Duitsland als partner laten de problemen van Europa zich oplossen, en de buurlanden zullen er in hun portemonnee alleen maar beter van worden. De beoordeling van het Duitse vraagstuk is altijd ambivalent geweest – veiligheid versus economisch voordeel – en heeft daarom bijna altijd tot morele corruptie geleid.

Kohl ontvouwde tijdens zijn verkiezingsoptreden in Erfurt zijn visioen: Duitsland als hart van de nieuwe wereldmacht Europa. Sommigen zouden de Duitsers het liefst opnieuw een 'Platz an der Sonne' weigeren uit vrees dat Kohl in werkelijkheid geen Europees Duitsland als einddoel heeft, maar ernaar streeft om met economisch-monetaire middelen het doel te bereiken dat de Duitsers al in de Eerste Wereldoorlog voor ogen stond: een Duits Europa. En inderdaad, zoals wereldwijd de economische macht de militaire macht als echte test van een supermogendheid vervangt, heeft in Duitsland de Bundesbank de Wehrmacht vervangen. De D-Mark is machtiger dan de tank. Voor 1914 nam Duitsland een kwart van alle handel in Midden- en Oost-Europa voor zijn rekening en was het de eerste of tweede grootste handelspartner van elk land in West-Europa. In het jaar 2010 zal de economie meer lijken op die van 1910 dan op die van elk tijdstip daar-

tussen. Maar als hier al sprake is van onderwerping, quod non, dan is het een vrijwillige onderwerping.

Het 'D-Mark-imperium' waarvan Habermas spreekt, breidt zich niet alleen uit omdat de Duitsers dat willen, maar vooral omdat de buurlanden, en zeker in het voormalige communistische deel van Europa, dat willen. De Albanezen die in juni 1990 per boot uit het laatste stalinistische oord in Europa werden geëvacueerd, wilden allemaal naar 'Germania'. Op de vraag naar het waarom van een verslaggever antwoordde er een: 'Wegens het eten.' De grenzen van de Bondsrepubliek Duitsland lagen plotseling aan de haven van Brindisi. 'Germania' is een toverwoord geworden in Oost-Europa, en dat is niet de schuld van de Duitsers.

Wie zich zorgen maakt over een Duits cultureel imperialisme mag niet vergeten dat het deze eeuw altijd al Duitsers zijn geweest die de westerse cultuur hebben gedomineerd: Marx, Nietzsche, Freud, Heidegger, Einstein, Marcuse. Wie bang is voor een politieke, zelfs militaire, dominantie van Duitsland over Europa, verkeert wellicht te veel in de ban van de geschiedenis. Gaat het idee van een politiek-militair Duits Europa niet uit van een verouderd concept, zoals dit concept ook in de Eerste Wereldoorlog al verouderd was? Het laaste decennium van deze eeuw, met zijn overwicht aan hooggekwalificeerde, mondiaal denkende burger-consumenten, lijkt niet op het eerste. Nog minder lijkt de Bondsrepubliek op haar voorganger uit Weimar, om maar te zwijgen van het keizerrijk daarvoor of het twaalfjarige rijk daarna.

De Bondsrepubliek is een levende democratie, en zal de DDR ook in dit opzicht waarschijnlijk, hopelijk, domineren. En het is aan de overige landen in Europa, en aan de Verenigde Staten, om in internationaal verband ervoor te zorgen dat de 'volledige soevereniteit' die Duitsland nu terugkrijgt niet betekent dat het opnieuw tot 'zwerfkei in Europa' wordt. Want wat kan die 'volledige soevereiniteit' nog inhouden? Was dat al met de oprichting van de EG al niet een gepasseerd station? Opzegging van de Parijser Verdragen uit 1955, waarin de BRD voor altijd toezegde af te zien van ABC-wapens, kan het al helemaal niet betekenen.

Met Kohl heeft Duitsland zijn tweede Bismarck. In de

eerste decennia na 1871 waren de Duitsers tamelijk tevreden met de grootte van hun land omdat die hun nationale ideaal een beetje benaderde. Pas na Bismarck ging het echt mis. Nu misgunnen weinigen de Duitsers hun eenheid, al zouden velen de zekerheid willen hebben dat ideaal en werkelijkheid in Duitsland niet opnieuw uit elkaar zullen lopen. Zolang de 'Duitse normaliteit' als een synoniem blijft klinken voor toerisme, altijddurende overschotten op de betalingsbalans en efficiënt maar humorloos voetbal, is er weinig reden voor al te veel zorg. Het wraakzuchtig zelfmedelijden dat de Oostduitse bevolking intussen bekruipt nu de zelfgewilde eenwording, en daarmee opheffing van de eigen staat, gevolgd blijkt te worden door niet-gewilde economische rampspoed, stemt nog niet geheel zorgeloos. Maar hoe dit ook afloopt, één ding is zeker. Het waren uiteindelijk de burgers van de DDR zelf die ervoor hebben gezorgd dat Duitsland niet langer het land is van de klakkende paradepas, maar nog wel steeds het land van Beethoven en Bach.